

A lábjegyzetek (értékesek a szovjet levéltári anyagra utalók és a korabeli orosz nyelvű irodalomra való hivatkozások), a bibliográfia és az útmutató nemcsak a könyv mondanivalóját támasztja alá és segít benne jobban eligazodni, hanem a kutatási programokban is jól használható.

ARATÓ FERENC

MARIO ALIGHIERO MANACORDA:
MOMENTI
DI STORIA DELLA PEDAGOGIA

A neveléstörténet történelmi percei
Torino, 1977. Editore Loescher. 273 oldal

M. A. Manacorda a marxista pedagógia egyik legkiválóbb (ha nem a legkiválóbb) nyugati teoretikusa, aki a nevelélelmélettől, a nevelésfilozófiától a nevelés történetéig eljutva, számos úttörő jelentőségű művet alkotott (melyek közül kettő magyarul is megjelent.) Több évtizede egyetemi oktató, jelenleg a Római Egyetem irodalmi és filozófiai fakultásán a pedagógia, a neveléstörténet tanára. Akik eddig Manacordát mint a marxista nevelésfilozófia kiemelkedő kutatóját, Gramsci pedagógiai nézeteinek elemzőjét ismertük meg elsősorban, most – saját ismereteinket is széleskörűen gazdagítva – új oldaláról: *mint marxista kultúrtörténész, neveléstörténész ismerhettünk meg legutóbbi, 1977-ben megjelent munkájából.*

Ez a munkája nem összefüggő egész, hanem terjedelmes tanulmányok gyűjteménye, amelyek azonban az ősi Egyiptom kultúrájától napjainkig terjedve mégis nagyívű áttekintést nyújtanak a neveléstörténetről, illetve napjaink pedagógiai problémáiról. S e gazdag problémakört Manacorda olyan történeti-erudícióval, de ugyanakkor olyan a jelen kérdéseit átfogó oktatáspolitikai koncepcióval elemzi, aminőkkel – ezek együttesével – az utóbbi években igencsak ritkán találkozhattunk. A marxizmus sokoldalú, alapos ismerete és példamutató alkalmazása már eddig ismert műveiből is kitűnt, széles és mély történeti analízis-szintetizáló képességét azonban ebből a munkájából ismerhettük meg elsősorban.

Ez az írása egyszersmind arra is példát mutat, hogyan kell és lehet tudományos ismeretterjesztő munkát írni úgy, hogy az valóban tudományos és a szó szoros értelmében ismeretterjesztő legyen, s valamennyiünk ismeretkörét és látókörét – érdekes és olvasmányos módon – egyúttal a legszakszerűbben gyarapítsa.

Manacorda e munkájában foglalt tanulmányai két vonulatot alkotnak, ezek azonban nem különülnek el egymástól, hanem kristálytisztá marxista logikával felépített szoros egységet alkotnak. Forrásai filozófiaiak, történetiek, irodalomtörténetiek, művészettörténetiek, pedagógiaiak s egészen az oktatáspolitikai rendelkezésekig terjednek. (Aláhúzva azt, hogy a neveléstörténetet, annak akárcsak egy korszakát vagy egy-egy nagy egyéniségét kutatni csupán e széles körű forrásbázison lehet.)

Munkájának első vonulata két fejezetből áll. I. *Az ókor világában* (Nel mondo antico); II. *A modern világban*. (Nel mondo moderno).

A második vonulat, a munka harmadik fejezete, a következő címet viseli: *Napjaink problémái a marxizmus fényében*. (Problemi contemporanei alla luce del marxismo.) Az első olvasásra talán mesterségesnek tűnő cezúra tökéletesen meggyőzi az olvasót a szerző sajátos tagolási logikájának helyességéről, a történetiség elve alkalmazásának fontosságáról a neveléstudományban s a közoktatáspolitikában egyaránt.

Manacorda nem mutatja be a teljes történeti folyamatot – nem is törekszik erre –, hanem olyan korokat, gondolkodókat emel ki, amelyek és akik ezen a területen is méltóképpen reprezentálják „az emberiség történelmi gyermekkorát”, majd a fejlődés néhány további jelentős állomását.

Mindezzel együtt, vagy éppen ebből következően, Manacorda *sohasem „aktualizál”*, minden jelenséget és egyéniséget a maga korában adott társadalmi körülmények között vizsgál, hangsúlyozva azonban azokat az előremutató pozitívumokat is, amelyek egy-egy nagy gondolkodónak – mint például Platón és Arisztotelész – a neveléstörténetben is kiemelkedő helyet biztosítanak. (Lehet, hogy talán feleslegesnek tűnik a fentieknek – a marxizmus–leninizmus ez alapelveinek – a hangsúlyozása s ha mégsem az, ez a fenti összefüggésekben még ma is napról napra elkövetett hibáinkból, a marxizmusnak még nem egy esetben elkövetett vulgarizálásából következik.)

Az ímént elsőnek említett vonulatot *elméletinek* is nevezhetnénk annál is inkább, mert ezzel kiváló példáját szolgáltatathatnánk annak, mint gazdagítja a helyesen felfogott elmélet – legyen az filozófiai, szociológiai, vagy mint a jelen esetben: pedagógiai alapozású – az aktuális, jobbára közoktatáspolitikai nézeteket és törekvéseket, s ezeken keresztül – szerencsés esetben – megfelelő társadalmi (szemléleti) adottságok megléte esetén – *a nevelés gyakorlatát*. Ezzel a problematikával ismerteti meg az olvasót a könyv második vonulata.

A munka első fejezete (Az ókor világában) a következő alfejezeteket foglalja magában: Az értelmi és testi nevelés az ókori Egyiptomban; A munkamegosztás és emberformálás Platónnál; A „honpolgár” (cittadino = „citoyen”, ill. klasszikus görög „állampolgár”) nevelése és erénye Arisztotelésznél; végül: Kultúra, iskola és társadalmi osztályok az ókori Rómában.

Egy ókortörténetesnek is dicséretére való alapossággal olyan sokoldalú, érdekes, élvezetes – és mindezekkel együtt tudományos – képet nyújt a tárgyalt témakörökről, amilyennel a marxista neveléstörténeti irodalomban eddig nem túl gyakran – a hazai hasonló jellegű irodalomban pedig egyáltalán nem – találkoztunk. (Itt szeretnék utalni a forrásmegjelölésnek arra a módjára, amelyet itt és a következőkben Manacorda használ. Mellőzi, legfeljebb egy-két helyen használja a lábjegyzeteket; az idézett vagy hivatkozott művek címét a szöveg közben említi és itt közli a továbbiakban zárójelben egy-egy idézet vagy hivatkozás lapszámát vagy – főleg Platónnál és Arisztotelésznél – a fogalom görög eredetijét. Ez, a folyamatos olvasást korántsem zavaró, és még ismeretterjesztő műveknél is alkalmazható, ugyanakkor korrekt, tudományos igényeket is kielégítő módszernek tűnik.)

A szűken értelmezett neveléstörténetet mindig – akkor is ha egy kiemelkedő egyéniség nézeteit taglalja – *a kor egészébe helyezi*, s mint ezt az I. fejezet harmadik tanulmányának címe is jelzi, (s mint már az előbbieken is utaltam rá) *a társadalmi, politikai, kulturális fejlődés összefüggéseiben* tárgyalja, mindenkor az egyén mögött is érzékeltetve a kor társadalmi, kulturális fejlődési tendenciáit.

Vizsgálódásainak egyik vezérfonala a munkamegosztás hatása egy-egy kor vagy egy-egy gondolkodó nevelési nézeteire, valamint az emberi teljesség kibontakoztatására irányuló törekvések nyomon követése, amelynek jegyében már az ókori Egyiptomban is a szellemi kultúrával, illetve kulturálódással egységben vizsgálja a testnevelés és sport szerepét a nevelésben.

Platónnak az Államban és a Törvényekben gazdagon fellelhető egységes egészet alkotó nevelési gondolatai, Arisztotelésznek ugyancsak már többször kommentált – mesterének nézeteivel számos vonatkozásban szembenálló – pedagógiai nézetei is új megvilágítást nyerne művében. „A modern világban” címmel ellátott második részben elsőként a reneszánsznak számos – a nevelés kérdéseiben elmélykedő gondolkodója közül Leon Battista Alberti nevelési nézeteit – ezeket magában foglaló könyveit emeli ki, mert ez a sokoldalú humanista író – „egyetemes lángész”, miközben monumentális épületekkel gazdagította a quattrocento Itáliáját – művészeti, filozófiai, gazdasági és pedagógiai írásaiban egyaránt haladó gondolatokat vetett papírra. Manacorda azért választotta ki a reneszánsz kori nevelés bő választékot nyújtó reprezentánsai közül éppen Albertit, mert ő, mint pedagógiai írásainak címe (Libri della famiglia – A család könyvei) is mutatja – nem, mint kortársai általában – az arisztokrácia, hanem a közember új nevelésének útját-módját taglalta.

Albertit – két évszázadot átlépve – Comeniusszal foglalkozó tanulmány követi (Comenius az utópia és a tudomány között), azután Rousseau pedagógiai gondolatainak elemzése kerül sorra (Rousseau ellentmondásai). Manacorda új, eredeti szemszögből vizsgálja mindkettőjük tevékenységét.

A következő két tanulmány a legújabb kort, sőt a közelmúltat reprezentálja: „Gentile reformja és a fasizmus obskurantista eszményei”, majd ezt követi ellenpólusként „Pedagógia és politika Gramscinál.”

Az első tanulmányban a szerző nyomon követi az iskola és nevelés fasizálódását a filozófus-miniszter, Gentiletől (1922) egészen a fasizmus utolsó iskolai vonatkozású rendeleteig (Carta della scuola 1939.) Ez a tanulmány – maga a folyamat – sem sajátosan olasz, ezért minden olyan orszá-

számára (így számunkra is) igen tanulságos, ahol hasonló folyamat ment vagy megy végbe, egyszer s mindenkorra cáfolva a „politikamentes” iskola hazug jelszavát.

„Pedagógia és politika Gramscinál” – ezt a címet viseli a második rész zárótanulmánya. Ennek méltatása, gondolom felesleges, hiszen Manacorda – mint ezt magyarul is megjelent, „Válaszút a pedagógiában” című kötet is bizonyítja – Gramsci pedagógiai jellegű írásainak legalaposabb ismerője. A szerző ezzel a tanulmánnyal is bizonyítja, hogy Gramscit méltó hely illeti meg a marxista pedagógia klasszikusai sorában is.

Ezzel véget ér a könyv első vonulata s következik a második. (III. fejezet: Jelenlegi problémáink a marxizmus fényénél.) A fejezet a következő tanulmányokat tartalmazza: Platóntól Marxig; Szembenélés a marxizmus klasszikusaival; Nevelésszociológia Durkheimnél és Marxnál; A nevelő társadalom és „a 150 óra”; A kommunisták és a pedagógia.

Még ha első pillanatra kételkedve fogadjuk is a fenti tagolást, a szöveg elolvasása – mint ezt már az előzőekben is jeleztük – meggyőz bennünket a szerző igazáról. Ha úgy fogjuk fel az első két fejezetet (amit jobb híján egy vonulatnak neveztünk), mint elméletitörténetet, akkor a harmadik fejezet *napjaink szocialista közoktatáspolitikájához, annak helyes kialakításához, elméleti és gyakorlati megalapozásához – a szocialista munkaiskola kialakításához mutat irányt.*

Talán egyedül a „A nevelésszociológia Durkheimnél és Marxnál” című alfejezet érdemelne némi magyarázatot. Ebben a fejezetben – Durkheim és Marx nézeteit szembesítve – azt mutatja be Manacorda, hogy a munkamegosztás kapitalista elvé hogyan vezet szükségszerűen az egyoldalú ember, míg a munkamegosztás szocialista elve a minden oldalú ember kialakításához. (A következő alfejezet címében jelzett „150 óra” a permanens nevelés jegyében létrehozott felnőttoktatás olyan szükség-megoldását jelenti, amit Manacorda – még az adott körülmények közt is – bírálata tárgyává tesz.)

A zárótanulmány (*A kommunisták és a pedagógia*) igen érdekes és tanulságos foglalat az azoknak a küzdelmeknek, amelyet – Marx, Lenin és Gramsci elveit követve – az Olasz Kommunista Párt az egységes iskoláért, a szocialista munkaiskoláért folytatott és folytat jelenleg is.

Kívánatos lenne, hogy Manacorda e könyve is, amelynek erőit még szép, olvasmányos, minden szakmai zsargontól mentes stílusa is gyarapítja, magyar fordítása révén – az e tárgyban kutatóknak is példát mutatva – a művelődéstörténet, a neveléstörténet iránt érdeklődők minél szélesebb köre számára hozzáférhető volna.

FÖLDES ÉVA

TONK SÁNDOR: ERDÉLYIEK EGYETEMJÁRÁSA A KÖZÉPKORBAN

Bukarest, 1979. Kriterion Könyvkiadó. 397 oldal

Alig néhány hónappal *Jakó Zsigmond és Juhász István* kitűnő könyvének („Nagygyedi diákok. 1662–1848.”) megjelenése után újabb értékes művelődéstörténeti kötetet vehetünk kézbe a Kriterion Könyvkiadó jóvoltából. *Tonk Sándor* széles körű kutatásainak gazdag eredményeit adta közre ebben a munkában, amelyben az erdélyi diákok egyetemjárását vizsgálja a 13. századtól az 1520-ig tartó időszakban.

Nagyon egyetértünk indoklásával: a művelődés múltjának kutatása fontos teendő, „közösségi feladat ez, nemzetiségi létünk követeli és igényli, hogy mai vívmányainkat szembesítsük a múltból örököltekkal (és miért is ne tennők, hiszen vannak eredményeink, amelyek kiállják ezt a próbát) és tudatosítsuk, hogy ezzel az örökséggel jól sáfárkodni nemcsak kötelesség, hanem mindannyiunk érdekeit, gyermekeink jövőjét szolgáló szép emberi feladat is” (5. o.).

A könyv első részében (*Egyetemek a középkorban*) szerzőnk bemutatja a középkori egyetemek kialakulásának okait és körülményeit, részletesen ismertetve a legfőbb nyugat-európai egyetemek mellett a közép-európaiakat is, hiszen az erdélyiek főként ez utóbbiakat látogatták.